

ΑΡΘΡΟ

Οι ψυχικές επιπτώσεις και η αισχροκέρδεια, παράμετροι κοινωνικής επιρροής κατά την διάρκεια της πανδημίας COVID-19

Ανδρέας Π. Ευσταθίου^{1,2}, Γιώργος Στεφανάκος¹, Ιωάννης Κεχρής¹, Φρειδερίκη Ζώρα¹, Πάνος Α. Ευσταθίου¹, Ιωάννης Ν. Υφαντόπουλος².

1. Κέντρο Επιχειρήσεων Περιφέρειας Αττικής και Ιατρικού Συλλόγου Αθηνών.

2. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, MBA Διοίκηση Υπηρεσιών Υγείας.

Περίληψη

Το παρόν άρθρο αναφέρεται στα συμπεράσματα πρόσφατης έρευνας που μελετά και αναλύει, μία οπτική γωνία για τον ψυχολογικό αντίκτυπο του COVID-19 στον γενικό πληθυσμό και τις διάφορες παρεμβάσεις που δημιουργήθηκαν, για την ψυχολογική υποστήριξη του, καθώς και τα κρούσματα αισχροκέρδειας τα οποία συνέβησαν εκείνη την περίοδο. Η πανδημία του COVID-19 επέφερε σοβαρές οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες. Πρόσφατες έρευνες δείχνουν ότι η πανδημία πέρα από την κρίση της σωματικής υγείας, προκάλεσε πληθώρα ψυχολογικών και ψυχικών κρίσεων. Περαιτέρω, παρουσιάστηκαν περιπτώσεις αισχροκέρδειας σε είδη βασικής ανάγκης. Η έρευνα αποτελεί συλλογική μελέτη ειδικής ομάδας η οποία συγκροτήθηκε στο Κέντρο Επιχειρήσεων της Περιφέρειας Αττικής και του Ιατρικού Συλλόγου Αθηνών σε συνεργασία με τους agents του τηλεφωνικού κέντρου 1110. Για την συλλογή στοιχείων πραγματοποιήθηκε Ηλεκτρονική καταγραφή, από το 1110 του Κέντρου Επιχειρήσεων, όλων των κλήσεων και ανάλυση επιμέρους των τηλεφωνημάτων που αφορούσαν τις ψυχολογικές επιπτώσεις και των τηλεφωνημάτων τα οποία αφορούσαν την αισχροκέρδεια. Η μελέτη παραθέτει στατιστικά στοιχεία και προσφέρει μια εκτενή εννοιολογική ανάλυση του τρόπου με τον οποίο επηρεάστηκαν, η ατομική ψυχική υγεία και οι επιχειρηματικές συμπεριφορές μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο του τρόπου ζωής, στην εποχή της πανδημίας του COVID-19.

Λέξεις-κλειδιά: Πανδημία, Ψυχολογικές επιπτώσεις, Αισχροκέρδεια, COVID-19

1. Ανάλυση του παράγοντα φόβου που σχετίζεται με την πανδημία

Μια πανδημία αποτελεί κατάσταση έκτακτης ανάγκης για τη Δημόσια Υγεία, απειλητική για τη ζωή, με αντίκτυπο στην κανονική λειτουργία της κοινότητας. Ακόμη, τόσο πριν φτάσει μια πανδημία σε μια χώρα αλλά και κατά τη διάρκεια της πανδημίας, ο γενικός πληθυσμός επιβαρύνεται ψυχολογικά. Το άγχος, ο φόβος και η αβεβαιότητα είναι κοινές ψυχολογικές επιπτώσεις. Ο ψυχολογικός αντίκτυπος των πανδημιών στον γενικό πληθυσμό συνδέεται επίσης με τη φύση του ιού. Ο COVID-19 είναι μια άγνωστη, εύκολα μεταδοτική ασθένεια που σχετίζεται με μεγάλη θνησιμότητα. Μετά τον «πανικό μικροβίων» κατά τον 20ο αιώνα, η πανδημία COVID-19 αναβίωσε

τον «ϊικό πανικό» του 21ου αιώνα. Σύμφωνα με προηγούμενες έρευνες απορρέει το συμπέρασμα πως οι άνθρωποι ανταποκρίνονται με περισσότερο φόβο και άγχος στους κινδύνους τρόμου σε σύγκριση με τους συνεχείς κινδύνους, που επηρεάζουν τους ανθρώπους για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Ως εκ τούτου, επισημαίνεται ο κίνδυνος δημιουργίας μιας δυναμικής κατάστασης μεταξύ του φόβου του COVID-19 και των αντιδράσεων συμπεριφοράς στην πανδημία. Επιπλέον, το γυναικείο φύλο, η μεγαλύτερη ηλικία, καθώς και τα πιο σοβαρά συμπτώματα κατάθλιψης και άγχους φάνηκε ότι ρυθμίζουν τα επίπεδα φόβου που σχετίζονται με τον COVID-19.

2. Ψυχολογικές επιπτώσεις και στήριξη σε άτομα με ψυχολογικές διαταραχές κατά την διάρκεια της πανδημίας COVID-19

Σύμφωνα με μελέτες, κατά την διάρκεια της πανδημίας παρατηρήθηκαν αυξημένα ποσοστά κατάθλιψης, κρίσης πανικού, στρες και άλλων ψυχικών διαταραχών. Τα μέτρα αυτοπεριορισμού δημιούργησαν ένα αίσθημα μοναξιάς στα άτομα, επιβαρύνοντας την ψυχολογική υγεία τους, τόσο σε κοινωνικό όσο και σε επαγγελματικό επίπεδο. Οι επιδημίες ιών, όπως η πανδημία του COVID-19 και οι βιολογικές καταστροφές προκαλούν σημαντικές επιπτώσεις στην ψυχική υγεία των ανθρώπων. Τα συνεχώς αναδυόμενα ψυχικά προβλήματα χρειάζονται ψυχολογική στήριξη, η οποία αποτελεί απαραίτητη αντιμετώπιση της σοβαρής αυτής κατάστασης. Σε αυτό το πλαίσιο, οι τηλεφωνικές γραμμές βοήθειας κρίνονται ζωτικής σημασίας για την έγκαιρη και αποτελεσματική αντιμετώπιση αναδυόμενων προβλημάτων ψυχικής υγείας καθώς και έκτακτων περιπτώσεων.

3. Εκμεταλλευτική τιμολόγηση βασικών προϊόντων κατά τη διάρκεια της πανδημίας

Τα ταχεία επίπεδα εξάπλωσης και η σοβαρότητα του COVID-19 οδήγησαν σε εκτίναξη των τιμών πολλών αγαθών μεγάλης ζήτησης, όπως απολυμαντικά ευρείας χρήσης και απολυμαντικά χεριών καθώς και αναπνευστικές μάσκες μίας χρήσης. Μια τιμή είναι υπερβολική εάν «δεν έχει λογική σχέση η οικονομική αξία του παρεχόμενου προϊόντος». Οι έλεγχοι των τιμών είναι «μία από τις πιο παρεμβατικές μορφές της αγοράς». Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δήλωσε ότι δεσμεύεται να ελέγξει περιπτώσεις όπου «δεσπόζουσες επιχειρήσεις εκμεταλλεύονται τους πελάτες τους, χρεώνοντας υπερβολικές τιμές ή επιβάλλοντας αθέμιτους όρους». Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενδιαφέρεται για τον έλεγχο των υπερβολικών τιμών μόνο όταν μια τέτοια δραστηριότητα παραβιάζει τις διακριτές απαγορεύσεις των άρθρων 101 και 102 της Συνθήκης Λειτουργίας Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συγκεκριμένα, το άρθρο 102 της Συνθήκης Λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης καταδικάζει ρητά τις αθέμιτες τιμές αγοράς ή πώλησης, οι οποίες καθορίζονται από μια μεμονωμένη δεσπόζουσα εταιρεία, ενώ το άρθρο 101 απαγορεύει τις μεταξύ παραγόντων της αγοράς συμφωνίες οι οποίες περιορίζουν τον ανταγωνισμό, όπως η δημιουργία μιας σύμπραξης που συνίσταται στον καθορισμό των τιμών και/ή την κατανομή μεριδίων της αγοράς.

4. Το αποδεκτό επίπεδο περιθωρίου κέρδους

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Διεθνές Ευρωπαϊκό Δικαστήριο (ΔΕΚ) δεν έχουν θέσει ένα όριο πάνω από το οποίο τα κέρδη γίνονται υπερβολικά, καθώς αυτό που μπορεί να φαίνεται υπερβολικό κέρδος σε στατικές βιομηχανίες, π.χ. ένα περιθώριο 25 τοις εκατό, μπορεί να δικαιολογηθεί εύλογα σε δυναμικούς κλάδους, όπου τα περιθώρια κέρδους είναι συνήθως πολύ πιο σημαντικά. Ωστόσο, ανάλογα με την περίπτωση, η εκτίμηση του περιθωρίου κέρδους δεν θα πρέπει να αφορά

υπερβολικά της Εθνικής Αναλογιστικής Αρχής (ΕΑΑ), καθώς σε πολλά αγαθά, η υψηλή ζήτηση λόγω της πανδημίας του κορονοϊού, όπως τα απολυμαντικά χεριών ιδιωτικής ετικέτας, πωλούνται στο διαδίκτυο έως και 50% περισσότερο από την αρχική τιμή.

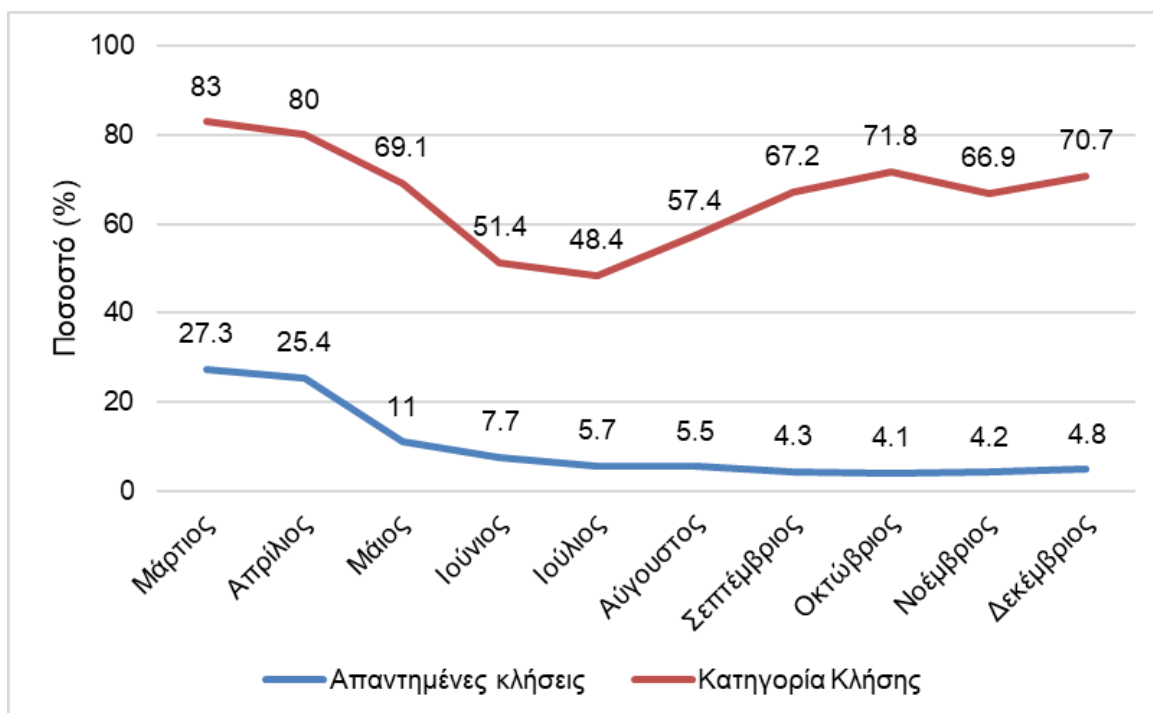
5. Εκμετάλλευση των καταναλωτών μέσω εξατομικευμένης επικοινωνίας από επιχειρήσεις

Η εξατομικευμένη επικοινωνία μάρκετινγκ περιλαμβάνει διαφορετικές τεχνικές επικοινωνίας και αλληλεπιδράσεων μεταξύ εταιρειών και καταναλωτών, συλλογή και επεξεργασία δεδομένων από εταιρείες και παροχή επικοινωνίας μάρκετινγκ. Προσφέρει στους καταναλωτές μια σειρά από οφέλη, όπως πληροφόρηση και αξιοπιστία της επικοινωνίας ενώ ταυτόχρονα τέτοιες τακτικές πείθουν τα άτομα και θολώνουν τη γραμμή μεταξύ πειθούς και χειραγώγησης. Αυτό μπορεί να θεωρηθεί ως απειλή για την ατομική αυτονομία, καθώς και ως κίνδυνος οικονομικής βλάβης. Με αυτόν τον τρόπο, η εξατομικευση μπορεί να δημιουργήσει δυνητικά νέες ανισότητες και τρωτά σημεία στην κοινωνία και στους χρήστες.

6. Συλλογή δεδομένων από το τηλεφωνικό κέντρο του Κέντρου Επιχειρήσεων της Περιφέρειας Αττικής και του Ιατρικού Συλλόγου Αθηνών

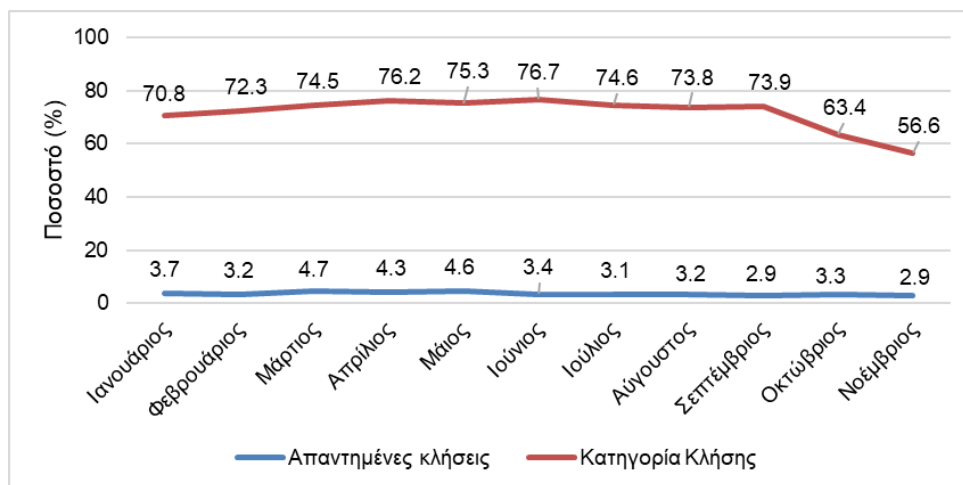
Το 2020 και το 2021 καταγράφηκαν 159.656 κλήσεις, το 80,2% των οποίων απαντήθηκε. Από τις 159.656 κλήσεις, οι 115.622 (72,4%) έγιναν το 2020 και οι υπόλοιπες 44.034 (27,6%) έγιναν το 2021. Τα ποσοστά απαντημένων κλήσεων ήταν 79,4% και 82,1% αντίστοιχα.

Ποσοστά απαντημένων κλήσεων κατά την διάρκεια του 2020

Γράφημα 1: Τα ποσοστά απαντημένων κλήσεων κυμαίνονταν από 4,8% μέχρι 27,3% εντός του 2020, με το υψηλότερο ποσοστό να βρίσκεται τον Μάρτιο. Τα ποσοστά απαντημένων κλήσεων που αφορούσαν σε κάποια κατηγορία κλήσης κυμαίνονταν από 48,4% (τον Ιούλιο) μέχρι 83,0% (τον Μάρτιο).

Ποσοστά απαντημένων κλήσεων κατά την διάρκεια του 2021

Γράφημα 2 : Τα ποσοστά απαντημένων κλήσεων κυμαίνονταν από 2,9% μέχρι 4,7% εντός του 2021, με το υψηλότερο ποσοστό να βρίσκεται τον Μάρτιο. Τα ποσοστά απαντημένων κλήσεων που αφορούσαν σε κάποια κατηγορία κλήσης κυμαίνονταν από 56,6% (το Νοέμβριο) μέχρι 76,7% (τον Ιούνιο).

Από την συλλογή δεδομένων της τηλεφωνικής γραμμής του Κέντρου Επιχειρήσεων της Περιφέρειας Αττικής και του Ιατρικού Συλλόγου Αθηνών, προκύπτουν τα ακόλουθα στοιχεία (παράγραφοι 7 και 8).

7. Η Αισχροκέρδεια, παράμετρος κοινωνικής επιρροής κατά την διάρκεια της πανδημίας COVID-19

Συνολικά καταγράφηκαν 1592 περιστατικά αισχροκέρδειας. Το 35,6% (N 567) των περιστατικών αισχροκέρδειας αφορούσαν στις μάσκες, το 31,7%(N 504) σε γενικά προϊόντα και το 27,9%(N 444) σε αντισηπτικά. Σχετικά με τις μάσκες, τα αντισηπτικά και τα γάντια, η πλειονότητα των περιστατικών αισχροκέρδειας έγινε στα φαρμακεία, με τα ποσοστά να είναι 45,3%, 45,7% και 39,0% αντίστοιχα. Σχετικά με τα γενικά προϊόντα, το 33,9% των περιστατικών αισχροκέρδειας έγιναν σε σουπερμάρκετ και το 51,8% σε άλλο μέρος. Τα κρούσματα αισχροκέρδειας κατά τη διάρκεια της πανδημίας είναι τόσο μεγάλα, ώστε οι μάσκες, οι αναπνευστήρες και οι προστατευτικές μπλούζες ανέβηκαν κατά 3000%. Εκτός από τα κρούσματα αισχροκέρδειας υπήρξαν και κρούσματα εμπορευμάτων με ψεύτικη πιστοποίηση. Μία από τις πολλές συνέπειες της κρίσης του COVID-19 είναι η διακοπή των εφοδιαστικών αλυσίδων των επιχειρήσεων.

Γράφημα 3: Συνολικά καταγράφηκαν 1592 περιστατικά. Το 35,6% των περιστατικών αφορούσαν στις μάσκες, το 31,7% σε γενικά προϊόντα και το 27,9% σε αντισηπτικά.

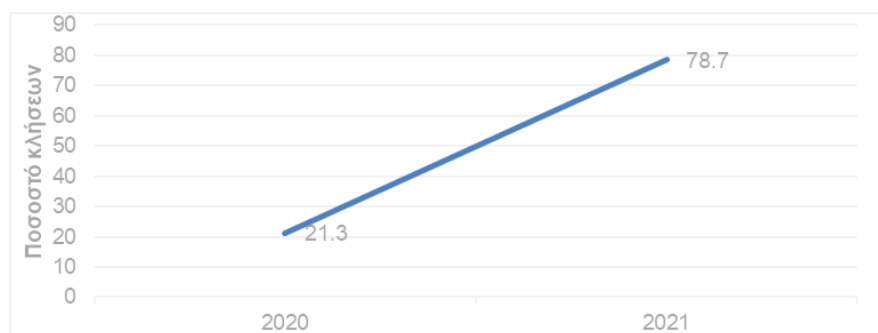
8. Οι Ψυχικές Επιπτώσεις Παράμετρος Κοινωνικής Επιρροής κατά τη διάρκεια της Πανδημίας COVID-19

Συνολικά, οι συχνότερες κατηγορίες κλήσεων που καταγράφηκαν αφορούσαν θέματα κοινωνικής παρέμβασης και οδηγίες για ιατρικές συμβουλές που αφορούν την Πανδημία του Κορονοϊού σε ποσοστά 47,6% και 42,5% αντίστοιχα ($p=0,139$). Η πλειονότητα των κλήσεων τόσο συνολικά όσο και ανά έτος έγινε από το νομό Αττικής. Καταγράφηκαν 2319 περιστατικά από τη γραμμή ψυχολογικής υποστήριξης 1110, από τον Ιούνιο του 2020 μέχρι το Νοέμβρη του 2021. Το 92,5% των περιστατικών αφορούσαν σε οδηγίες ψυχολογικής υποστήριξης. Η μέση ηλικία των καλούντων ήταν 49,4 έτη ($SD=15,5$ έτη) και η πλειοψηφία τους ήταν άντρες, με το ποσοστό να είναι 58,3%. Το 97,4% των περιστατικών προωθήθηκε σε ειδικό. Το 78,7% των κλήσεων έγινε το 2021 και το 36,4% έγινε φθινόπωρο. Ευρέθη ότι η ηλικία των ατόμων που κάλεσαν για Υποστήριξη φροντιστών ατόμων με άνοια και Alzheimer ήταν σημαντικά μεγαλύτερη από των ατόμων που κάλεσαν για Οδηγίες Ψυχολογικής Υποστήριξης ($p<0,001$) ή για Ενδοοικογενειακή βία ($p=0,002$).

		N (%)
Κατηγορία κλήσης	Οδηγίες Ψυχολογικής Υποστήριξης	2144 (92,5)
	Υποστήριξη φροντιστών ατόμων με άνοια και Alzheimer	94 (4,1)
	Ψυχολογική-Συμβουλευτική υποστήριξη για γονείς και παιδιά	17 (0,7)
	Ενδοοικογενειακή βία	64 (2,8)
Ηλικία, μέση τιμή (SD)		49,4 (15,5)
Φύλο	Ανδρας	1312 (58,3)
	Γυναίκα	939 (41,7)
Προώθηση σε ειδικό	Όχι	52 (2,6)
	Ναι	1926 (97,4)
Έτος	2020	495 (21,3)
	2021	1824 (78,7)
Εποχή	Χειμώνας	476 (20,5)
	Άνοιξη	370 (16)
	Καλοκαίρι	628 (27,1)
	Φθινόπωρο	845 (36,4)
Έτος/ Εποχή	Καλοκαίρι '20	163 (7,0)
	Φθινόπωρο '20	155 (6,7)
	Χειμώνας '20	177 (7,6)
	Άνοιξη '21	370 (16,0)
	Καλοκαίρι '21	465 (20,1)
	Φθινόπωρο '21	690 (29,8)
	Χειμώνας '21	299 (12,9)

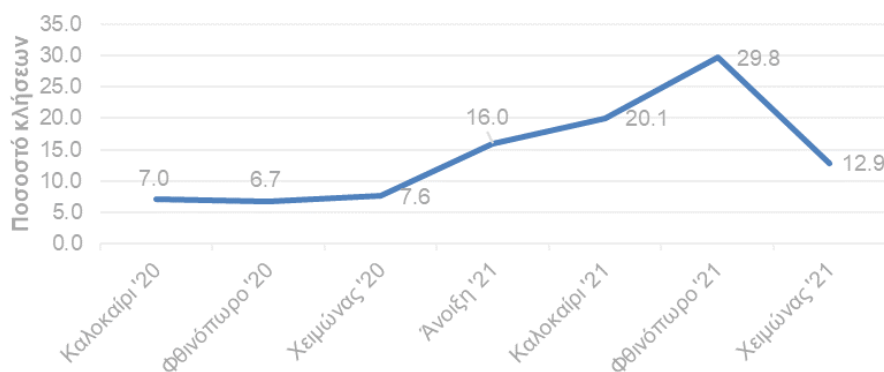
Πίνακας 1: Ποσοστά κλήσεων ανά κατηγορία κλήσης, ηλικία, φύλο, Προώθηση σε ειδικό, έτος, εποχή και έτος/εποχή.

Κατηγορία «οδηγίες ψυχολογικής υποστήριξης»

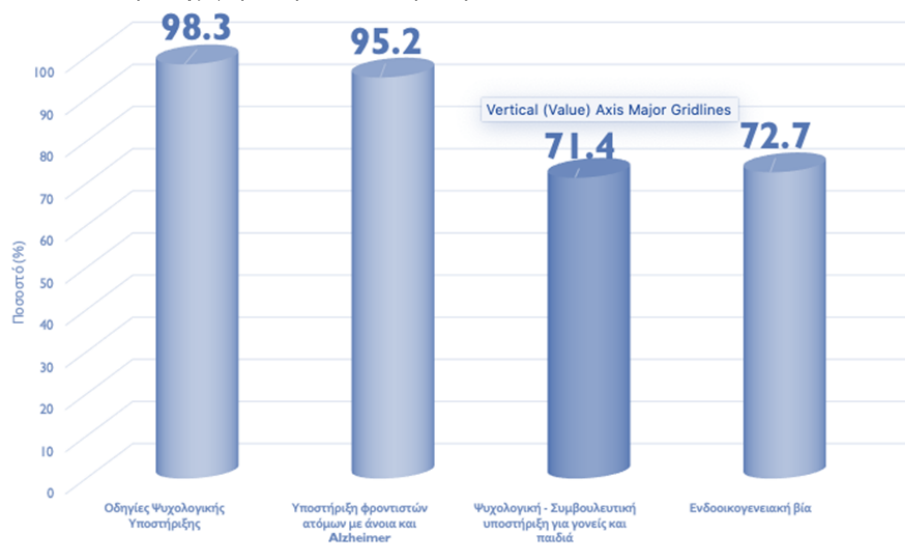
Γράφημα 4 : Κλήσεις ανά Έτος Το ποσοστό των κλήσεων που έγιναν το 2021 ήταν σημαντικά υψηλότερο από το αντίστοιχο ποσοστό του 2020 ($p < 0,001$).

Κατηγορία «οδηγίες ψυχολογικής υποστήριξης»

Γράφημα 5 Ποσοστά κλήσεων ανά έτος και εποχή Τα ποσοστά κλήσεων ανά έτος και εποχή δίνονται στο γράφημα αριστερά. Υπήρξε σημαντική διακύμανση στο χρόνο ($p < 0,001$). Το υψηλότερο ποσοστό σημειώθηκε το φθινόπωρο του '21, ενώ τα ποσοστά ήταν χαμηλότερα κατά τη διάρκεια του 2020.

Πρώθηση σε Ειδικό

Γράφημα 6 :Τα ποσοστά προώθησης σε ειδικό ανά κατηγορία κλήσης δίνονται στο γράφημα.

Επίλογος

Η εμφάνιση του κορονοϊού και τα απαραίτητα μέτρα που υιοθετήθηκαν για την αντιμετώπιση του, επέφεραν κοινωνικό-οικονομικές δυσχέρειες.

Συγκεκριμένα παρατηρήθηκε στον γενικό πληθυσμό μια πληθώρα ψυχολογικών διαταραχών οι οποίες απαιτούσαν άμεση αντιμετώπιση. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας η δημιουργία και λειτουργία μιας γραμμής υποστήριξης από το Κέντρο Επιχειρήσεων Περιφέρειας Αττικής σε συνεργασία με τον Ιατρικό Σύλλογο Αθηνών και τον ΕΟΔΥ φαίνεται πως συνέβαλλε στην αντιμετώπιση των ψυχολογικών επιπτώσεων της πανδημίας.

Στον τομέα της οικονομίας, εμφανίστηκαν περιπτώσεις αισχροκέρδειας και αύξησης τιμών. Η γραμμή παραγωγής συγκεκριμένων προϊόντων επιβαρύνθηκε, ενώ προϊόντα όπως γάντια, μάσκες και αντισηπτικά εμφάνισαν τα μεγαλύτερα ποσοστά αισχροκέρδειας. Η απότομη αναστάτωση που προκλήθηκε από την πανδημία οδήγησε σε δυσκολίες στην παραγωγή και διανομή βασικών προϊόντων. Αυτό, με τη σειρά του, οδήγησε στις εταιρείες να αυξήσουν σημαντικά τις τιμές αυτών των προϊόντων. Ενώ οι αυξήσεις των τιμών μπορεί να αντικατοπτρίζουν αυξήσεις στο κόστος της παραγωγής, μπορούν επίσης να αντικατοπτρίζουν εκμεταλλευτικές επιχειρηματικές πρακτικές, χωρίς να υπάρχει αντικειμενική αιτιολόγηση. Αυτό το τελευταίο είδος συμπεριφοράς μπορεί να δικαιολογήσει παρέμβαση των Αρχών Ανταγωνισμού.

Η εμπειρία η οποία αποκτήθηκε σαν κράτος και υγειονομική δομή, αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την περαιτέρω πορεία και εξέλιξη της συγκεκριμένης Πανδημίας.

Βιβλιογραφία

1. Acquisti, A., & Grossklags, J. (2005). Privacy and rationality in individual decision making. *IEEE Security and Privacy Magazine*, 3(1), p 26–33. Ανάκτηση στις 15.11.2021 από: <https://doi.org/10.1109/MSP.2005.22>.
2. Allington D, Duffy B, Wessely S, Dhavan N, Rubin J. (2020). Health-protective behaviour, social media usage and conspiracy belief during the COVID-19 public health emergency. *Psychol Med*. 2020.09.17, 10-1. <https://doi.org/10.1017/S003329172000224X>.
3. Αναστασοπούλου, (2020). Αισχροκέρδεια με μάσκες και ιατρικό υλικό. Ανάκτηση στις 2.12.2021 από <https://p.dw.com/p/3aBDr>
4. Beutel, ME, Klein, EM, Brähler, E., Reiner, I., Jünger, C., Michal, M., Wiltink, J., Wild, PS, Münzel, T., Lackner, KJ and Tibubos, AN, 2017. Loneliness in the general population: prevalence, determinants and relations to mental health. *BMC psychiatry*, 17(1), p.97.
5. Commission Decision (2004), Case COMP/A.36.568/D3—Scandlines Sverige AB v. Port of Helsingborg at para. 158.
6. Competition and Markets Authority (2020). “CMA Statement on Sales and Pricing Practices during Coronavirus Outbreak” <www.gov.uk/government/news/cma-statement-on-sales-and-pricing-practices-during-coronavirus-outbreak>
7. Covid – Free web based psychological support to the residents of the North Aegean islands who have been psychologically affected by the covid 19 pandemic. Ανάκτηση στις 18.12.2021 από: <https://caritas.gr/en/activities-en/free-web-based-psychological-support-to-the-residents/>

8. Dance, G. J., LaForgia, M., & Confessore, N. (2018, December 18). As Facebook raised a privacy wall, it carved an opening for tech giants. *The New York Times*. Ανάκτηση στις 15.12.2021 από: <https://www.nytimes.com/2018/12/18/technology/facebook-privacy.html>.
9. Έρευνα: Πώς η πανδημία του κορωνοϊού επηρέασε την ψυχική υγεία. Ανάκτηση στις 22.12.2021 από: <https://www.ethnos.gr/greece/article/186858/ereynaposhpandhmiatoykoronoioyephreasethpsyxikygeia>
10. EXPLOITATIVE PRICING IN THE TIME OF COVID-19 © OECD 2020. Ανάκτηση στις 11.10.12.2021 από: <https://www.oecd.org/competition/Exploitative-pricing-in-the-time-of-COVID-19.pdf>.
12. Ezrachi, A. (2018). Professor Ariel Ezrachi uses this term when he analyses the relevant case., *EU Competition Law- An Analytical Guide to the Leading Cases* (Hart Publishing, 6th edition, 2018), p. 231.
13. Giosa, P. (2020) Exploitative Pricing in the Time of Coronavirus—The Response of EU Competition Law and the Prospect of Price Regulation *Journal of European Competition Law & Practice*. p 2-5 . doi: 10.1093/jeclap/lpaa029 PMID: PMC7454713.
14. Γλαμπεδάκης (2021). Έρευνα: Πώς έχει επηρεάσει η πανδημία την ψυχική υγεία. Ανάκτηση στις 2.12.2021 από: <https://www.capital.gr/epikairoitita/3601410/ereuna-pos-exei-epireasei-i-pandimia-tin-psuxiki-ugeia>
15. Parlapani, E. Holeva, V. Voitsidis, P. Blekas, A. Gliatas, I. Porfyri, N. Dimitriadou, A. Chatzigerorgiou, F.A.Bairachtari, V. Patsiala, S. Skoupra, M. Papigkioti, K.I Kafetzopoulou, C. & Diakogiannis, I. (2020). Psychological and Behavioral Responses to the COVID-19 Pandemic in . *Front. Psychiatry*, 19 August 2020 | <https://doi.org/10.3389/fpsy.2020.00821>. Ανάκτηση στις 20.12.2021 από: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsy.2020.00821/full>.
16. Σκούρας, Α. (2020). Ανατιμήσεις και αισχροκέρδια. Ανάκτηση στις 30.11.2021 από: <https://www.liberal.gr/apopsi/anatimiseis-kai-aischrokerdeia/292104>
17. Smit, E. G., Van Noort, G., & Voorveld, H. A. M. (2014). Understanding online behavioural advertising: User knowledge, privacy concerns and online coping behaviour in Europe. *Computers in Human Behavior*, 32, p 15–22. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.11.008>.
18. Steimer T. (2002). The biology of fear- and anxiety-related behaviors. *Dialogues Clin Neurosci* (2002) 4(3):231–49. PubMed Abstract | Google Scholar
19. Strycharz, J., Smit, E., Helberger, N., & van Noort, G. (2021). No to cookies: Empowering impact of technical and legal knowledge on rejecting tracking cookies. *Computers in Human Behavior*, 120, 106750. Ανάκτηση στις 30.11.2021 από: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.106750>.
20. Tiku, N. (2017, May 21). Get Ready for the Next Big Privacy Backlash Against Facebook. *Wired*. Ανάκτηση στις 15.12.2021 από: <https://www.wired.com/2017/05/welcome-next-phase-facebook-backlash/>
21. Zhang, Y. & Ma, ZF, 2020. Impact of the COVID-19 pandemic on mental health and quality of life among local residents in Liaoning Province, China: A cross-sectional study. *International journal of environmental research and public health*, 17(7), p.2381.